

goszlávia harmadik, immáron Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság néven való megszűnése után Bosznia-Hercegovina nemzeti hőssé kiáltotta ki, és új emléktáblát kapott Szarajevóban, az Ifjú Bosznia Múzeum előtt. Az eredeti emléktábla ezen a fényképen, továbbá a levételéről készült birodalmi filmhíradó kockáin maradt fent, maga a tábla – amelyet Hitler a berlini Hadtörténeti Múzeumnak ajándékozott – a bombázásokkor eltűnt. A fotót egyébként jó barátja és udvari fotósa, Heinrich Hoffman készítette. Hitler szemlátomást gyanakvóan tekint az *ijekavski* szerbhórvát nyelvjárásban írott, cirill betűs táblára, talán az évszám is megzavarta, '14 vagy '41 – a fotósra azonban nem gyanakodhatott. Nem is lehetett oka rá: Hoffmann – aki a háború után négy év börtönbüntetéssel lakolt előkelő barátságáért – volt például, aki bemutatta Hitlernek egykori asszisztensét, Eva Braunt. Többnyire a barátja közelében tartózkodott, körülbelül kétmillió(!) képet készített róla, jegyzett propagandafüzetet *Hitler Olaszországban, Hitler és az ifjúság* vagy éppen *Hitler az otthonában* címmel. Utolsó könyve is Hitlerről szól: *Hitler a barátom volt* címmel, a börtönből való szabadulása után írta, 1955-ben jelent meg. És ő volt az is, aki megteremtette a koncentrációs táborokban készült PR-fotók műfaját a vidám, jóllakott, boldogan tevékenykedő táborlakókról. Ennek a célnak leginkább megfelelő, sőt részben ezért is alapított láger a theresienstadti, azaz terezini volt, ahová színészeket, írókat, zenészeket internáltak, hogy bemutathassák a fényképeken és a Nemzetközi Vöröskereszt ellenőrei előtt: milyen oldottan, felszabadultan szolgálják a zsidó művészek a nácikat. Terezin rendszerében is elütött a légerek hálozatától, teljes egészében öngazgatású volt, az ss rábízta a rendtartást a lakókból válogatott tanácsra (az egybeesés nyilván véletlen, de Jugoszlávia szocialista verziójának volt az „öngazgatású” az állandó jelzője).

És ugye éppen itt, a II. József által alapított, Mária Teréziáról elnevezett erőd- és börtönvárosban halt meg, tudjuk, huszonnégy évvel korábban *Gavrilo Princip*.

Aleksandar Novaković

A VEZÉR

– regényrészlet

A mi kalemezdáni katonazenekarunk a *Hej Slovenit* húzza. Az ő bandájuk, Zimonyban, a Radetzky-indulót. Ráadásul azok a boszniai manőverek. Csörgetik a fegyvereiket, hogy azt a német anyjukat! – morogja a bajszába Stojan Stamenković, hegyi gyalogsági százados. Hiába a búzavirág-kék égbolt, hiába a Száva, hiába a Duna, hiába a folyami sirályok, hiába a mosolygó belgrádi frajlák, ő ma rosszkedvű. Hiába van ma, a – legalábbis számára – legnagyobb szerb ünnep, Vid napja. És hiába ez a békés 1914-es év. Kövér izzadságcsöppek kanyarognak le lomhán a húsos arcán, mint száz meg száz nyálkás csiga, ő akkor se veszi le a tisztisapkáját. Pedig nagyon szeretné kigombolni az ádámcsutkáját szorító keménygallér legfőlső gombját. El kellett volna mennie a gőzfürdőbe, jól kiizzadni. Az segíteni szokott az ilyen éjszakák után. A lustasága megbocsáthatatlan – fél Belgrád még teknőben fürdik, neki egy kőhajításnyira van a gőzfürdő, mégse szánta rá magát. Összefonja a kezét a hátán, a totyakos feneké fölött, és összehúzott szemmel nézi a folyó túlsó partját. Hova bújtak a sváb partvédelmi monitorok? Hol vannak az ütegek? Hol van az a csoda, a Krupp-féle ágyú? Küld-e néhányat Ferenc Jóskának a porosz puszipajtás, Vilmos császár? Ha a bolgárokkal kötött béke után átlábalnak a fo-

lyón, most stratégiai előnyben lennének. Az osztrákok erre nem számíthatnak. Egyik háborúból a másikba, ezt senki nem tenné meg, mondta Apis, Stojan igazi fölöttese. És mire föl a háború az osztrákokkal? Ők vették rá az egész világot, hogy kikergessen bennünket Albániából. Ők rabolták el tőlünk Boszniát. Ők nyomorgatják a szerbeket a Vajdaságban és Horvátországban. Ők egy elmaradott országot képviselnek, amelynek el kell buknia. Nem elég vajon?

Régóta várja már a svábokat. A májusi fordulat óta figyeli őket. Minden újságban támadták a szerbeket, a császáriaktól kezdve egészen azokig a képeslapokig, amelyeket az ember a guggolósba se visz magával. „Tetvesek népe”, *Düngervolk*, „A királygyilkosok népe”, *Serbien muss sterbien*. Sértetnek, rendületlenül. Az első és a második marokkói válság 1905-ben és 1911-ben. Remélte, hogy a franciák majd háborúba kezdenek a németekkel, amiből Szerbiának is csurran-csöp-pen valami haszna, de semmi. A franciákról mostanra azt gondolja, hogy satnya faj. Megörült az 1906-os vámháborúnak. Azt gondolta, ez a háború bevezetője, de megint csak semmi nem lett. Csak megnőtt a kereskedelem Belgiummal. Aztán azt gondolta, elérkezett az igazság pillanata az 1908-as annexió válsággal. Ferenc Jóska és a Habsburgjai gyakorlatilag rátették a mancsukat Boszniára. Elérkezett a visszacsapás ideje. Oroszország kapcsolatba lépett Angliával és Franciaországgal. A németek nem merik majd megtenni, az osztrákokkal meg nem lesz nehéz. A hadseregük fele úgyis szláv származású, a magyaroknak meg annyit számít Bosznia, mint a tavalyi hó. De az oroszok mégse engedték. Nincs még itt az ideje. Mikor lesz az ideje, ha nem most? És mi lett végül az egész álarcosbálból? Semmi. Virággal, színes szerb szöttesekkel és zászlókkal díszített fölvonulási tribünök. Az örült Nušić mámorosan, fehér lován ülve hadonászott kardjával a Nemzeti Színház előtt. Éjszakákon át vele álmodott, azzal a nagyorrú firkásszal, ahogy hatalmas karddal üldözi őt, ő pedig meztelenül és fegyvertelenül fut a magyar ulánusok sűrű sorai felé. Nem félt ebben a rémálomban, sőt

rohamra indult a magyarok ellen. De aztán, két lépésre az első sortól, megalázó nevetés állította meg. Az egész sárga-fekete lovasság röhögött rajta, meztelen hátsóján és tehetetlenségén. 1911. október 28-án elküldött egy tervet a Hadügyminisztériumnak, amelyben azt taglalta, hogyan lépjen Szerbia hadba Törökország ellen, Olaszország oldalán, amely egy hónappal korábban lerohanta az Ottomán Birodalmat. Vagy, ha erre nincs mód, akkor legalább küldjenek néhány zászlóaljnyi önkéntest a montenegrói kikötőkből a messzi Líbiába. Ez jó hatással lesz az Olaszországgal ápolt viszonyokra, és a katonák is gyakorlatra tesznek szert a törökkel való harcban, állt az indoklásában. Miért csak a komitácsik legyenek jogosultak a halálos ellenség elleni harcra? Választ nem kapott, de a régóta várt tábornoki kinevezését határozatlan időre elhalasztották. A svábok viszont már itt vannak, *volens-nolens* – az az örült Procházka konzul Prizrenben a szerb katonák közé lövetett. De lesz ez jobb is...

A zenekar egyveleget húz: *A testvériség istene, Vidám körtánc és Táncolnak a legények*. Háború lesz, az biztos. A nép úgy fogadja majd, mint ahogyan valaha a fiúk elmerültek a búr-angol háborút utánzó játékban. Stojan tudja, hogy sokan térdre fognak hullani, mielőtt még elsülne az első puska, de neki a szemé se rebben majd, mert ő már ott is van, a jövőben. Benne él abban a háborúban, amely még csak ezután fog bekövetkezni, és amelyet, úgy érzi, megjárta már. Készen áll a harcra, a makulátlanul tiszta uniformisában és a fényes, fekete csizmájában. Ez nem egy megszokott séta valamelyik parlagon hagyott városi parkban. Vajon van olyan, aki azt gondolja, hogy csak azért hagyta ott a kicsi, szürke, poloskás szobáját a nyikorgó cseh ágygal és a lassan szétporladó asztalkával, hogy élvezze a szép időt? Magával hozta a pisztolyát is, *Nagant M. 1891*, amely mintha az ő mása lenne – nagy, nem éppen fiatal és megbízható. Szerény egy darab, már ha nem nézi az ember a díszítést – a piros rubint az aprólékos vésettől ellátott agyon. A díszkardját is magával hozta, a fényes, ezüstös hüvelyben. Amióta visszatért Albániából, a parancsok-

ból és azok teljesítéséből álló világa, annak egyszerű, egyirányú logikájának szövege szertefoszlni látszott. Azt se tudja, mi van ma és mi volt tegnap, mi lesz holnap, de mégis látja, érzi. Ezt a jelenséget nehéz megmagyarázni, de megesik, íme, hogy kilép az utcára, tiszta tudattal, úgy, hogy egy korty szeszt se ivott, és mégis valamiféle megmagyarázhatatlan körülmények között találja magát.

Így volt ez a múlt héten is. Lassú léptekkel lesétált Mate gazda fogadójának elnyújt fülépcsőin, egyenesen a Dušan utcára. A háta mögött Dorćol szegénynegyede, az utca túloldalán pedig, az orra előtt, ott a belváros gazdag világa. Ezt látta egyetlen pillanattal korábban. És most? A világ megváltozott, minden rosszabbra fordult. Hol van az a csöndes öregember, aki egész nap a romos háza előtt szokott üldögélni, és nézi, hogyan tűnik el az a világ, amelynek az illata még a török időkre emlékeztet? Nyomtalanul eltűnt. Az utcán, a számára ismeretlen, magas házak között, két világ vár rá, összekeveredve, világos határok nélkül. Száz meg száz munkás, koldus, tiszt, tisztviselő arcú polgárok, mindnek fekete gyászszalag a karján. Gyors, fekete autók száguldanak az utcákon. Még csak nem is hasonlítanak azokra a motoros csézákra. Odafordul két háborúviselt, szívós katonához, akiknek a homlokára van írva, hogy harcoltak a Bregalnicánál, árulnak már el: ki halt meg; ők először egymásra néznek, majd az egyikük, akinek halványrózsaszín sebhely kanyarog a fekete hajától a kampos orráig, megszólal:

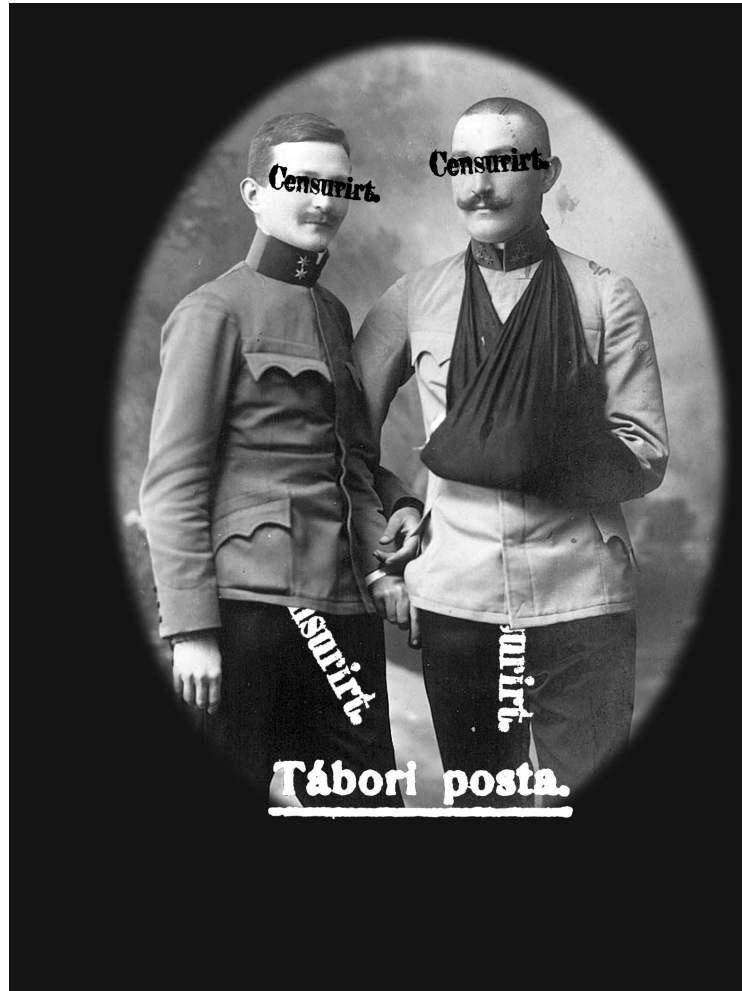
– Nem hallotta, hogy megölték a királyt Marseille-ben? A temetésére megyünk.

– Nagy baj ez – teszi hozzá a másik, egy sötét tekintetű, korán megöszült veterán –, mi meg, ahelyett hogy bosszút állnánk a férgeken, mit csinálunk? A gárdisták maguk ellen fordítják fegyvereiket, kétségbeesésükben!

– Melyik királyt? – kérdezi, de a válasz helyett ismét ott találja magát 1914-ben. Ott áll az utcán, egyedül. Csak egy szerencsétlen, sárga, farkavesztett kutya ugat rá.

Vagy mondjuk valamelyik nap összeütközött egy törpe rikkancsral, egy vörösésbarna,

apró emberrel, aki ordított, ahogy csak a toroka bírta: „Horvátokat öltek meg a Parlamentben! Szenczáción! Horvátokat öltek meg a Parlamentben!” Apropó, horvátokat: előző este a málló padlódeszkán, közvetlenül az ajtó mellett, ott hevert egy távirat, abban a parancs, hogy azonnal jelentkezzen a parancs-



nokságon a csáktornyai hadgyakorlat miatt. Horvátországba?! Rossz tréfa lenne, vagy látomás, vagy mi? Csak összefüggéstelen események, rend és logika nélkül. És senki nem ad magyarázatot, de ő se tudja összefűzni őket.

Nem, nem fog megőrizni. Elmúlik majd. Sokat iszik, és emiatt olyan dolgokat lát, amelyek nincsenek is, még akkor is, amikor józan. Itt az ideje, hogy abbahagyja. Neki csak egy új háború kell, és minden visszatér a régi kerékvágásba. A háború az a kurva, akit szeret. A háború kiszámíthatatlan. Imádkoznod

kell, hogy bekövetkezzen. Stojan számára csak két dolog nyilvánvaló: hogy ő szerb, és hogy egy nap meg fog halni. Stojan le akarta törölni homlokáról a verejtéket, de aztán leengedte széles tenyerét. A szeme sarkából látta azt a kicicomázott párt, amely feléje jött éppen: az őszes úr olajzöld frakkot viselt, és reggeli részegsége eredményeképpen egy lazán a tarkójára tolt félcilindert, a párja pedig egy párizsi divat szerinti ruhát. Nem láthatják ezek a selyembe öltözött városiak, hogy a katonaság izzad. Aztán nem! Stojan idegesen megrántotta sárga bajszát. Meg kell igazítania, ha visszatér a kvártélyába. Így egy sváb, ágaskodó bajuszra hasonlít. De a bajusza, legyen lógó vagy ágaskodó, mind egy, szőke marad. Nem a kapadohány miatt, amellyel folyamatosan füstölte, egyik cigarettáról a másikra gyújtva. Azért marad szőke, mert Stojan mindig is a „Hóka” vagy a „Sváb” volt, és az is marad, így hívták az iskolában. Kérlelte újra meg újra a feketehajú parasztfiúkat. Majd megvesztegette őket az anyja kamrájából származó almával és dióval. Majd verekedett, sokat – egy egész fogsort össze lehetne állítani az általa kivert fogakból. Nem ért el vele semmit, végül belenyugodott. De aranyló fürtjei miatt megkegyelmedett. Erős lett, harcias. Ilyen névvel nem lehet az ember anyámasszony katonája. Egyszer, épp itt történt, a Kalemegdánon – akkoriban még fiatal kadét volt –, egy szórakozott, vékonydongájú úr, orra hegyére tolt szemüveggel, egyenesen rámutatott, és így szólt a mellette állóhoz:

– Látja, kedves barátom, ilyenek voltak az ószlávok.

Később megtudta, hogy a szórakozott úr a neves tudós, Jovan Cvijić volt, társa pedig Slobodan Jovanović. Cvijić neve nem sokat jelentett neki, egészen Albániáig, ami után viszont ez a hasonlat büszkeséggel töltötte el, és az esetet (csak ezt, a másikat nem, mert nem is volt másik) elmesélte az összes tiszti kantinban Belgrád és Elbasan között, miközben mindannyian azon voltak, hogy a független Albániát 1912. november 28-án Valonában kikiáltó sváb kém, Ismail Kemal nyakára rátegyék a hurkot.

Stojan, szláv termete ellenére, sajnálja, hogy nem sötétebb a haja. Minden egyéb hiányosságát kiküszöbölte – kelességét edzéssel és a katonai kosztal. Vékonyka hangját – dohánynyal és pálinkával. Néha sört is ivott, de attól a hangja magasabb lett, a gondolatai nyugodtabbak, a teste lomhább. Olyan hangos dörgedelmekeket intézett a sör ellen Kolarac kávéházában, hogy a feketekezes testvéreknek kellett őt megfélemeznie.

– Sör? Pfuj! Sváb maszlag. Semmivel se jobb a francia abszintnál, annál a buzi zöld likőrnél!

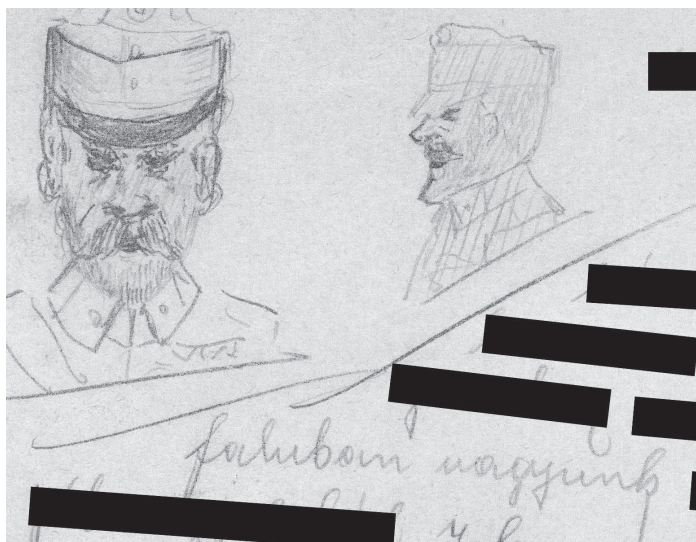


Sej, verd meg, Is-ten, ki a gő-zöst csinál - ta,

Sej, verd meg, Isten, ki a gőzöst csinálta,
De még jobban, aki azt kitalálta.
Elviszi a, elviszi a szeretőmet messzire,
Sej, Ferenc József sajtalan kenyerére

A pálinka iránti szerelmét békeidőben nyerseséggel leplezte. Katonái tudták, hogy Stamenković százados úr nem részeg, hanem mérges. A művészet és a tudomány nem ismerésének ténye megmaradt problémának, amelyet lakonikus válaszokkal oldott meg. A könyvek közül csak a hadtudományiak érdekelték, meg egy-két történelmi mű vagy politikai vitairat. Természetesen csakis azok, amelyeknek valami köze volt a szerb nemzeti kérdéshez. Polcán, azaz a szerény, poloskás szobájának falára erősített, elnagyolva legyalult deszkán a következők sorakoztak: *Külömb-külömb népek históriája, különösen a bolgároké, horvátoké s szerbeké* Rajičtól (sokan mondják, hogy elavult már, és hogy mindenki tudja, hogy Erőtlen Urošt nem Vučašin ölte meg, hogy Vuk Branković nem volt áruló, és hogy ezt egyébként is Ilarion Ruvarac állítja, márpedig mit tudhat egy csuhás az életről és a történelemtől), *Cvijić művei* (így nevezi őket, noha ezek Cvijić cikkei, amelyeket kivagdosott az újságokból, és egy megsárgult irattartóba rakott, de csak azokat, amelyek annak szükségszerűségéről szóltak, hogy Szerbiának, a balkáni Piemontnak, ki kell jutnia a meleg tengerekre, és át kell ven-

nie a parancsnokságot az albánok fölött, akiket balkáni „rézbőrűeknek” tartanak), Garašanin *Vázlatai*, a pánszlávista Nyikolaj Danyilevszkij *Oroszország és Európa* című művének szerb fordítása, katonai kézikönyvek, ezekből egy egész sorozat, rossz minőségű, rossz szagú papíron: az 1840-es évekből származó, még régi írásmóddal írtaktól egészen a legújabbakig, amelyeket Őkirályi Fensége, Első Karađorđević Péter király kegyelméből nyomtattak. A feketekezes testvérekkel szemben ő bizonyos mértékig tiszteli a királyt. Mégpedig a szerény, katonai életmódja miatt. Ha összevetnék az étkezésük, öltözködésük módját, visszavonultságukat és mértéktartásukat (kivéve a pálinkát), mindenki azt mondaná: Szerbia királya – az ő, személyesen, Stojan Stamenković. Fölöttük pedig ott az erős Fekete Kéz, a sötét összeesküvők fölött pedig az egyesült, erős és örökké fennmaradó szláv állam. Stojan számára ez volt Szerbia – a legszebb álmaiban.



Hátranéz a válla fölött: sehol senki. Gyorsan lekapja a sapkáját és letörli az izzadságot. Csúfot űz belőle ez a szemtelen nyáridő. Kigombolja nyakán azt az átkozott fölső gombot. Könnyebbnek, nyugodtabbnak érzi magát. Leül egy padra. Mélyeket lélegzik és a távolba mered, a mocsarak irányába, amelyek talán már holnap megtelnek a sárga-fekete monarchia katonáinak gyűlölt kék uniformisaival. De most inkább lazítani kell, fölkészülni a bekövetkező csatákra. Úgy dönt, meg-

mozgatja a fantáziáját, és elképzeli azt az új államot. Kik fognak ott élni? Szerbek, horvátok, szlovénok, ortodox vallásúak, katolikusok, muzulmánok. Ismeri-e ő ezeket az embereket? Sok bosnyákot megismert, olyanok, mint az itteni szerbek, a vallásuktól függetlenül. Ott van, mondjuk, Muhamed Mehmedbašić, a Fiala Bosznia egyik tagja, helyre egy fiú! A kranjiak közül, ő csak így hívja őket, csak annak a zeneszerzőnek a nevét hallotta, Davorin Jenković, aki az *Igazság istenének* a zenéjét szerezte. A seregben eggyel se találkozott.

– Jól kitalálták: ők zenét szereznek, mi meg döglöjünk meg az ő zenéjükre – morogja Stojan.

A horvátok? Egyet látott, a Bregalnicánál. Furcsa neve volt. Krleža. Később elkergették mint osztrák kémeket.

– Jó kis testvéreink vannak, mondhatom!

Lehunyja a szemét, és egy éles, tüzes vonalat lát, amely Triesztből indulva halad Villach felé, majd Kecskemét, Baja irányába, Aradnál délre fordul, keletre húzva Temesvárig jut, súrolja Szófiát, majd kanyarodik egyet Rodopénál, védelmezően körbefonja a Chalkidiki-félszigetet, alámerül az Égei-tengerben, fölbukkan Szalonikinél, végigszáguld a pindoszi és epiroszi szakadékokon, hogy végül megállapodjon közvetlenül Korfu alatt. És közben furcsa, szinte egzotikus nevek tűntek föl előtte, amelyeket ez a határnak nevezett tűzkigyó választ el a világ többi részétől: Moslavina, Han Pijesak, Palagruža, Maća, Hum, Gjirokastra, Utolina, Zagora, Bohinj... És nagy hajókat is látott, a háromszín lobogóval, ahogy német, angol, francia hajókat állítanak meg, és az utóbbiakon szolgáló tiszteket, akik szinte istenfélő módon beszéltek matrózaiknak:

– Csak nyugodtan és tisztelettudóan. Ezek a szerbek, és velük nem könnyű kijönni. A világ legjobb katonái, ráadásul igen indulatosak.

Orosz tengeralattjárókat is lát, a korčulai, mljeti, hvari szerb kikötőkben. És velük barátkozó szerb katonákat, a szláv egység jegyében. A harmadik Róma (negyedik nem is lesz) összeölelkezik a Dušan Országánál Nagyobb Birodalommal, amelynek három tenger mossa partjait. És látja a határmenti vil-

